

Соціально-психологічна адаптація студентів до умов фахового навчання

А. А. Малицький. Соціально-психологічна адаптація студентів до умов фахового навчання. Стаття досліджує актуальні проблеми соціально – психологічної адаптації студентів до умов професійної освіти. Автор аналізує різноманітні аспекти цього особистісного процесу. Досліджуються різні види адаптації, їх вплив на набуття соціальної ролі.

Висвітлено сучасні підходи до вивчення адаптаційних можливостей особистості. Багато уваги приділяється індивідуальності адаптивного процесу, його тісному зв'язку з генотипом особистості.

Розкрито можливості боротьби з деіндивідуалізацією та дезадаптацією в освітньому процесі, шляхи вирішення труднощів у професійному розвитку особистості.

Ключові слова: адаптивні процеси, особистісна адаптація, комунікативна адаптація, соціально-ціннісна адаптація, вибіркова адаптація, деіндивідуалізація адаптації, дезадаптація.

А. А. Малицкий. Социально-психологическая адаптация студентов к условиям профессионального образования. Статья рассказывает об актуальных проблемах социально – психологической адаптации студентов к условиям профессионального образования. Автор анализирует различные аспекты этого личностного процесса. Исследуются виды адаптации, их влияние на приобретение социальной роли.

Освещены современные подходы к изучению адаптационных возможностей личности. Большое внимание уделяется индивидуальности адаптивного процесса, его тесной связи с генотипом личности.

Раскрыты возможности борьбы с деиндивидуализацией и дезадаптацией в образовательном процессе, пути решения трудностей в профессиональном развитии личности.

Ключевые слова: адаптативные процессы, личностная адаптация, коммуникативная адаптация, социально-ценностная адаптация, избирательная адаптация, деиндивидуализация адаптации, дезадаптация.

Постановка проблеми. Адаптація студентів до специфічних умов навчання у вищому навчальному закладі у більшості випадків відбувається стихійно. В цьому складному питанні рідко застосовуються певні засоби та заходи регуляції і психічного забезпечення навчального процесу. Швидка втома і висока нервово-психічна напруга у студентів часто пов'язана з принципово новими умовами навчання, проживання, темпу життя, організації праці та відпочинку, відсутністю індивідуального підходу,

гіперінформацією на фоні збільшення вимогливості викладачів, загального навантаження і зниженням адекватних, адаптивних можливостей організму, що створює замкнене коло, поглиблюючи негативні впливи на психічне і фізичне здоров'я особистості.

Тема адаптаційних та дезадаптаційних процесів, що виникають за тих чи інших обставин у процесі життєдіяльності, є актуальною для дискусій у науковому середовищі. Але при детальному ознайомленні з літературою та публікаціями з даної тематики, на нашу думку, не достатньо вирішеним лишається питання її впливу на формування особистості під час набуття фахової освіти.

Метою дослідження стало виявлення вагомих чинників, які можуть впливати на якість підготовки студентів у вищих навчальних закладах медичного та інших профілів.

Аналіз останніх досліджень. Відомо, що перевтома суттєво знижує працездатність і негативно впливає на психічне і фізичне здоров'я, особливо поряд з іншими загальними чинниками розладів здоров'я: частими стресами, нерациональним харчуванням, курінням, гіподинамією, які супроводжують навчальну діяльність студентів. Тому в контексті психологічного забезпечення психічного здоров'я першочергового значення набуває своєчасне виявлення перевтоми, напрямів її попередження та негативних наслідків для психічних і фізіологічних функцій здоров'я людини.

Психологічна характеристика перевтоми була описана К.К.Платоновим, який виділяв чотири стадії перевтоми за відповідними ознаками:

1) початкову – з незначним зниженням працездатності, появою втоми, якої раніше не було; під час збільшення навантаження, тимчасовим зниженням інтересу до роботи, порушенням сну, які проходять після відпочинку – за рахунок його упорядкування або активного відпочинку;

2) легку – помітне зниження працездатності, яке повністю ліквідується вольовими зусиллями; поява втоми при звичайному навантаженні, часом лабільність настрою, порушення сну, зниження розумової працездатності у вигляді порушення концентрації уваги; на такій стадії перевтома знімається після регламентованого відпочинку або відпустки;

3) виражену – суттєве зниження працездатності; поява втоми під час полегшеного навантаження, яка повністю компенсується вольовими зусиллями. Наявні емоційні прояви у вигляді підвищеної роздратованості, сонливості вдень, зниження розу-

мової працездатності (забування). Для зняття вираженої перетомі необхідна термінова відпустка;

4) важку – різке зниження працездатності. Поява утоми навіть при будь-якому незначному навантаженні, незначна компенсація зниження працездатності вольовими зусиллями, пригнічений настрій, різко виражена роздратованість, безсоння, суттєве зниження уваги, пам'яті; для зняття потрібно лікування.

Стійкість та мінливість є сутнісними тенденціями розвитку особистості, що забезпечують її цілісність і різноманітність взаємодій з мінливою оточуючою реальністю. Стійкість передбачає відносну сталість особистісних якостей при зміні впливаючих факторів та ситуацій. Вплив факторів середовища, життєвих ситуацій, психічні та соматичні порушення викликають істотну трансформацію особистісної структури, що визнається як своєрідна форма адаптації. Під адаптаційними змінами розуміють прояви особистісних якостей та співвідношень між ними у відповідь на зміну умов життєдіяльності, які раніше були відсутні і не виникли б при об'єктивно стабільних або суб'єктивно так сприйнятих обставинах.

Адаптаційні стани особистості – це динамічне і цілісне відображення змісту актуальних потреб, що виникають при зміні фізичних, часових та семантичних ознак зовнішньої реальності і внутрішнього середовища організму. Виникнення адаптаційного стану супроводжується структуруванням і переструктуруванням мотиваційних, емоційних, вольових, інформаційних, комунікативних та енергетичних компонентів адаптаційного потенціалу особистості, усвідомлюваних і неусвідомлюваних проявів. До станів, що знижують адаптаційні можливості відносяться стани динамічної неузгодженості. Це доволі великий клас станів (емоційного напруження, розумової та фізичної перетоми тощо), що відзначаються значним послабленням багатьох або взагалі всіх компонентів адаптаційного потенціалу. Для людини в такому стані притаманно домінування мотиву фізичного збереження на тлі послаблення мотиву досягнення мети та успіху. Інтеграція та рівень напруження психічних і фізичних функцій досягають високого ступеня і перешкоджають включенню компенсаторної особистісної регуляції. Творчий підхід до вирішення задач ускладнюється, а використання стереотипних дій не може запобігти зниженню працездатності. Швидко виникає і нарощується почуття тривоги, страху. Поведінка втрачає основні адаптивні ознаки: пластичність, вибірковість, стійкість до стресу.

су, довільний контроль. Можливі прояви агресії, що спрямована як на оточуючих, так і на себе.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи адаптаційний процес фахової підготовки, ми вважали засадовими в ньому різні види адаптації: особистісну, комунікативно-організаційну, соціально-ціннісну, вибіркову.

О с о б и с т і с н а а д а п т а ц і я ґрунтується на людській індивідуальності, що являє собою інтегральну властивість, яка поєднує його природні та особистісні особливості. Через індивідуальність розкриваються: неповторність особистості, її здібності, спрямованість на певну сферу діяльності. В індивідуальності виділяються базові та програмуючі властивості. До базових відносяться темперамент, характер, здібності людини. Саме через базові властивості розкриваються динамічні характеристики психіки (емоційність, темп реакцій, активність, пластичність, чутливість) і формується певний стиль поведінки та діяльності людини. Базові властивості особистості – це конгломерат її вроджених та набутих в процесі виховання і соціалізації рис.

Головною рушійною силою розвитку індивідуальності є її програмуючі властивості – спрямованість, інтелект та самосвідомість. Індивідуальність володіє власним внутрішнім психічним світом, самосвідомістю та саморегуляцією поведінки, що поєднуються і діють як організатор поведінки. Людина з'являється на світ як індивід, в якому закладені природні властивості, що розвиваються за певною генетичною програмою. Первинними властивостями індивіда є вікові, статеві та індивідуально типологічні (конституція, властивості нервової системи) відмінності, вторинними – динаміка психофізіологічних функцій (темп психічних реакцій, емоційність) і структура фізіологічних потреб (їжа, діяльність, сон, інформація) як потреби самозбереження.

Інтеграцією природних властивостей являються темперамент і задатки. Особистість формується та реалізується у діяльності. Змінюється зміст психіки, тобто те, що людина вже за своїла у власній практиці, досвіді, діяльності. Накопичуються знання, вміння, навички, в тому числі вміння логічної обробки понять – як засвоєних, так і нових. Майже інтуїтивно формуються вміння проводити узагальнення за такими ознаками, які в попередньому досвіді підтвердили своє значення. З віком накопичується та видозмінюється емоційний досвід. Засвоєння одного й того ж змісту у людей відбувається по-різному. Вони відрізняються за темпом роботи, працездатності, швидкістю засвоєння. Це прояв фенотипічних рис – властивостей нервової

системи. Генотип реалізується в фенотипі. Прояви властивостей нервової системи, що спостерігаються у поведінці людей являють собою прояви фенотипу. Але для того, щоб відбулася реалізація генотипу у фенотипі, необхідні відповідні умови. Рівень визначеності фенотипічної ознаки може бути різним і варіювати залежно від зовнішніх умов. При збереженні варіативності проявів, сам генотип залишається незмінним протягом життя людини. Фенотипічні особливості не можуть безпосередньо впливати на те, що власне засвоює людина, які знання та вміння стають її надбанням. Але на процес засвоєння вони певним чином впливають. Так само вони впливають і на те, як використовує людина власні знання та вміння в діяльності. Темп діяльності не завжди встановлюється самим індивідом; здебільшого він задається зовні і може бути обумовлений виключно зовнішніми чинниками. В педагогічній практиці це проявляється тоді, коли викладач в швидкому темпі дає пояснення або проводить опитування. Для деяких студентів такий темп унеможливорює надання вірної відповіді, і сприяє формуванню стереотипу «невдахи» та фрустрацію з приводу генетично обумовлених особливостей психіки. Орієнтуючись на витривалість та працездатність, не можна оцінити силу нервової системи людини. Тому що працездатність в різних життєвих ситуаціях залежить не тільки від генотипу, а й фенотипу (результат тренуваності). До яких меж розвинеться тренуваність – залежить від фенотипічних ознак. Але може скластися так, що індивід з меншою силою нервової системи та з більшою тренуваністю випередить індивіда з більшою силою нервової системи і меншою тренуваністю.

Важливою для практичної діяльності є комплексна характеристика залежності нервової системи від фактора часу – її рухливість та лабільність. Рухливість проявляється в процесах переходу від одного виду діяльності до іншого. Лабільність – у швидкості виникнення та гальмування нервового процесу. Люди різняться за рухливістю нервової системи. Для одних перехід від одного заняття до іншого не тільки легкий а навіть бажаний. Інші вважають процес переходу суб'єктивно несприятливим, важким і намагаються побудувати свою діяльність так, щоб переходів було якнайменше. Лабільність в її життєвих проявах може спостерігатися в простому наслідуванні моно направлених або не потребуючих перебудови діях; вона характеризує темп дій. [10]

Практичний інтерес представляє така властивість психіки як динамічність. Вона виражається в швидкості та легкості виникнення позитивних та гальмівних умовних зв'язків. Ця влас-

тивість проявляється в діяльності кори при набуванні або формуванні умовних реакцій і є підґрунтям роботи психіки в процесі навчання.

Розуміння людини як суб'єкта діяльності включає в себе три основних компоненти: свідомість як відображення дійсності; діяльність як перетворення дійсності і творчість як створення нового та оригінального. В діяльності формуються : пізнавальна сфера психіки (сприйняття, пам'ять, мислення, увага), воля та емоційна сфера.

Індивідуальність людини представляє собою складну структуру, яка здійснює вплив на стан особистості, динаміку її поведінки, процеси діяльності і всі види узагальнень. Ця структура поступово формується в процесі соціального розвитку і є продуктом цього розвитку, ефектом життєвого шляху людини. Крім того, структура індивідуальності, як будь-яка інша, являє собою цілісне утворення з певною організацією властивостей. Функціонування такого утворення можливе лише при взаємодії різних властивостей, що є її компонентами.

Удосконалення та зміна програмуючих властивостей особистості забезпечує їй повноцінну довготривалу творчу діяльність та впливає на зміну деяких базових якостей. Так посилення інтересу до обраної професії призводить до інтенсифікації інтелектуальної діяльності, підвищенню мотивації, а розвиток інтелекту – до пошуку нових задач і цілей цієї діяльності і як наслідок призводить до формування таких рис характеру як наполегливість, цілеспрямованість. Індивідуальність може яскраво проявлятися, а може нівелюватися під впливом негативних чинників, формуючи у такої людини комплекс меншовартості. Властивості індивіда, спрямованість особистості можуть виступати в якості здібностей. В такому випадку до властивостей індивіда відносяться: розвиненість системи пізнавальної, емоційної та вольової діяльності. Спрямованість особистості включає захопленість, відповідальність, інтерес. Рівень здібностей визначається рівнем можливості подолання протиріч між властивостями індивіда та спрямованістю особистості. Здібності характеризуються неповторністю індивідуальних прийомів та індивідуальним стилем діяльності. Загальні здібності можуть визначати схильність до доволі широкого спектра діяльностей та можливості переключення з одного виду діяльності на інший. Крім того, загальна здібність виступає як соціально-психологічна основа розвитку спеціальних здібностей, котрі є психологічною передумовою успішного виконання певного виду діяльності (навчання, викла-

данья). Загальні здібності визначають ефективність діяльності в ситуаціях, що потребують від особистості прояву різних, іноді протилежних, альтернативних якостей.

Комунікативна адаптація проявляється в реагуванні на проблеми, що пов'язані з внутрішніми та зовнішніми причинами ускладнень в процесі спілкування. До зовнішньообумовлених факторів можна віднести:

- поведінку групи студентів, страх байдужості та провокаційних дій, активне негативне відношення, страх аудиторії (незвичної кількості людей, незадовільного розташування);
- дії адміністрації, страх негативного оцінювання, засудження (покарання).

До внутрішньообумовлених факторів можна віднести:

- ускладнення у спілкуванні: ускладнення у сприйманні та розумінні людей; страх відсутності емоційного контакту, небажання виглядати смішним в очах оточуючих; недостатнє володіння технікою налагодження комунікативних контактів (страх втрати інтересу до спілкування, мотивація запобігання невдач);
- особистісні особливості: комплекс меншовартості, нездатність адекватно реагувати на нестандартні ситуації, низька оцінка власної зовнішньої привабливості, низька оцінка свого загальнокультурного інтелектуального розвитку; завищена самооцінка, страх повторення негативного досвіду (фаталізм фрустрації).

Подолання зовнішніх факторів потребує рефлексії образу дій, що відповідає за адекватне використання тих принципів дій, з якими студент уже знайомий (контрольна функція). Конструктивна рефлексія в цьому контексті сприяє формуванню у свідомості особистості нових принципів дій, об'єднує та інтегрує розрізнені предметні знання, модифікуючи їх в єдине ціле і слугує матеріальною базою для конструктивної творчості.

Рефлексія образу дій – аналіз технологій, що використовує особистість для досягнення тієї чи іншої мети. Вона може реалізуватися як безпосередній аналіз події, що відбулася, власних відчуттів, структуруванні результатів та висновків, щодо переваг та недоліків реагування. Або у вигляді планування, що спирається на основи попереднього досвіду. Зазвичай аналіз «за фактом» більш ефективний тому, що події зберігаються у пам'яті нетривалий час і більшість деталей через певний проміжок часу втрачаються.

Формально сформована студентська група характеризується поверхневим рівнем комунікації. В педагогічному процесі спілкування відбувається здебільшого на середньому рівні, що дозволяє учасникам процесу утримуватися в «ділових рамках» для максимально ефективного засвоєння науково-практичної інформації. На жаль, зменшення формальності у відносинах обмежує можливості викладача у вимогливості до студентів. Отже, стабільність формальності відносин у навчальному процесі призводить як до позитивного впливу (засвоєння науково-практичної інформації), так і до негативного (комунікативні негаразди). Формальність спілкування в студентських групах та з викладачами в навчальному процесі провокує протиріччя, що руйнують нормальну взаємодію людей. Подолання розбіжностей спонукає до виникнення конфліктної взаємодії, в процесі якої у суб'єктів спілкування виникає можливість висловлювати різні точки зору, виявляти більше альтернатив при прийнятті рішень. Такі способи реагування є позитивною складовою конфлікту, бо сприяють формуванню особистості з гнучкими адаптивними можливостями. Вірно організована конфліктна взаємодія – це хоч і не легкий, але шлях до порозуміння.

Розвиток особистості неможливий без подолання внутрішніх протиріч, розв'язання психологічних проблем особистості. Внутрішньоособистісні конфлікти викликають фрустрацію та почуття тривоги, суперечать особистісному зростанню, роблять людину вразливою. Здебільшого вони провокуються іншими людьми, особливо в ситуаціях залежності і домінування, при наявності егоїстичних мотивів в учасників взаємодії.

Найбільш розповсюджений в навчальному процесі міжособистісний конфлікт. В навчальних закладах він може виникати між учасниками педагогічного процесу одного або різних статусів: викладач – студент, викладач – викладач. Загальним чинником цих конфліктів є необґрунтовані очікування або одіозний характер учасників взаємодії. Розбіжності особливостей характеру, поглядів, поведінки призводять до ускладнення міжособових відносин. Але, здебільшого, в основі міжособових конфліктів лежать об'єктивні причини.

В студентських неформальних групах виникають певні норми поведінки та форми спілкування. Кожен член групи повинен їх дотримуватися. Відступ від прийнятих норм група розуміє як негативне явище і, як наслідок, виникає конфлікт між особистістю та спільнотою. До розповсюджених конфліктів цього типу можна віднести конфлікт між студентською групою та ви-

кладачем. Найбільш проблемно він проявляється при авторитарному стилі взаємодії. Авторитарному стилеві властивий диктат, який перетворює одного з учасників комунікативної взаємодії на пасивного виконавця. Авторитарний викладач самочинно визначає спрямованість діяльності групи. Це гальмує ініціативу, пригнічує студентів. Основними формами взаємодії за такого стилю спілкування є наказ, вказівка, інструкція, догана. Викладач нетерпимий до заперечень, що породжує несприятливий психологічний клімат [6]. Протидії владному тиску викладача призводять до конфронтації. У педагогічній діяльності студент є суб'єктом не лише навчання, а й виховання. Виховний вплив ефективний лише за умови, що студент сам буде активним учасником навчально-виховного процесу, тобто використовуватиме засвоєне знання як засіб для самовдосконалення. Така активність об'єкта праці (студента) наявна лише в педагогічній діяльності і потребує від викладача фахової майстерності для спрямування навчально-пізнавальної активності у потрібне русло. Викладач працює не лише з окремими студентами, а й з колективами академічних груп, курсів, які теж є об'єктами і суб'єктами навчання і виховання, тому повинен володіти методикою використання виховного впливу на колектив. У різних викладачів може одна функція превалювати над іншими: у деяких переважає педагогічна спрямованість, в інших – дослідницька, у третіх – однаково виражена педагогічна і дослідницька. Зіткнення інтересів викладачів може статися і внаслідок дотримання ними різних моральних принципів, використання антагоністичних засобів у досягненні мети. Так, деякі викладачі для здобуття авторитету створюють ілюзію бурхливої діяльності, що не може залишитися непоміченим колегами. Джерелом протиріч може бути розбіжність у педагогічних поглядах, у методиці викладання і вимогах до студентів, матеріальні інтереси тощо. Деструктивними чинниками є втрата і спотворення інформації в процесі міжособистісної комунікації, незбалансована рольова взаємодія викладача і керівництва вузу, викладача і його колег. Конфлікти, що виникають у педагогічному спілкуванні, є породженням розбіжностей у поглядах, установках на явища, об'єкти дійсності, психофізіологічної несумісності, яка може усвідомлюватися або не усвідомлюватися його суб'єктами; різними баченнями власного «Я» і «Я» опонента; неправильно обраною педагогічною позицією стосовно студента; відмінностями у соціальному статусі; низьким рівнем володіння викладачем психолого-педагогічними знаннями.

Генерують, провокують конфлікти особистості, схильні за своїми індивідуально-психологічними якостями до протистоянь у спілкуванні. Конфліктогенними особистісними якостями є нетерпимість до недоліків інших; знижена самокритичність; імпульсивність, нестриманість; завищений або занижений рівень домагань; різні акцентуації (надмірне вираження певних характерологічних особливостей) характеру; упередженість відносно окремих осіб; схильність до агресивної поведінки, підкорення собі інших; егоїзм, ригідність (негнучкість, закостенілість); невірноваженість, нестійкість; внутрішньогруповий фаворитизм – перевага одних членів групи над іншими; усвідомлюване або неусвідомлюване бажання якомога більше отримувати від свого оточення; накопичення негативних почуттів, спричинених незадоволеністю певних потреб особи; взаємна ворожнеча; психологічний захист свого «Я» шляхом раціоналізації – виправдання своєї поведінки, проекції – приписування протилежній стороні бажаних чи небажаних рис; необґрунтовані узагальнення; категоричність суджень; знижена позитивна емпатія – здатність прогнозувати чуттєву сферу іншої людини; надмірна недооцінка себе, наслідком чого бувають агресія, ауто-агресія; повчальний тон; погрози, вередливість; недоречні жарти, провокаційні випадки; посягання на гідність іншого, потішання над його слабкостями. Конфлікти можуть бути зумовлені як надмірним конформізмом (безпринципною поведінкою, піддатливістю обставинам, підпорядкуванню власної думки, позиції, вчинків інтересам інших), так і негативізмом (безглуздим, впертим опором, спрямованістю проти будь-яких справ та їх ініціаторів), а також нездатністю викладача усвідомити різноманітність і непередбачуваність ситуацій, що можуть виникати в його професійних комунікаціях [1].

Деструктивні міжособистісні конфлікти спричиняють глибокі порушення відносин у навчально-виховному процесі, через що кожна сторона надалі фіксуватиме найменші дії противника, приписуватиме їм додатковий негативний контекст, навіть якщо він діяв з найкращих міркувань. У передконфліктний період сторони демонструють підвищену тривожність, страх, відчуття ворожості, упередженість, агресивність, надмірну впевненість або невпевненість та ін. Їх переживання можуть супроводжуватися підвищеною дратівливістю, негативними реакціями на людей, слова, предмети, явища, що є ознакою дезадаптації. Ефективними методами профілактики конфліктів у навчально-виховному процесі зарекомендували себе: корекція установок викладачів та студентів на без-

конфліктну педагогічну взаємодію; оволодіння психологічними прийомами безконфліктного спілкування, навичками саморегуляції в складних конфліктних ситуаціях, розуміння конфліктогенів спілкування й усвідомлення власних конфліктогенів; правильна (адекватна, конструктивна) поведінка в складних ситуаціях педагогічної взаємодії. Важливо при цьому усвідомлювати, що в конфлікті не буває одноосібних винуватців, а його подолання неможливе тільки за рахунок прав та інтересів опонента.

Наявність конфліктогенів створює в навчально-виховному процесі ситуації ускладненої взаємодії, тобто такі, в яких один або обидва партнери являються суб'єктами ускладненого спілкування, з різним рівнем усвідомлення та інтенціональності фруструють соціальні потреби один одного, заважають досягненню цілей спілкування, внаслідок чого знаходяться під впливом гострих емоційних переживань, які супроводжуються нервово-психічним напруженням, демонстрацією нерозуміння, що призводить до неадекватних інтеракцій та порушень у розвитку особистості. Партнери ускладненої взаємодії можуть не усвідомлювати цього навіть тоді, коли наслідки їх дій отримують ціннісно-змістову оцінку з боку інших людей. У кожній людині на певних етапах її розвитку виникає специфічна сукупність якостей, властивостей, процесів, які об'єктивно змінюють спілкування в напрямку ускладнень. Враховуючи природу спілкування та його різновиди, суб'єкт може при одній і тій же сукупності якостей в одних ситуаціях сприяти ускладненню спілкування, а в інших – ні. Розмежовуючими чинниками виступають направленість установок, система відношень, засоби задоволення потреб партнерів і рівень обумовленості результатів спілкування їх особистісними властивостями. Це властивості, в яких відображаються цінності спілкування, ступінь незалежності учасників спілкування, рівень їх домінування, модальність відносин. Суб'єктом ускладненого спілкування стає той, хто не визнає незалежність, унікальність, цінність партнера по спілкуванню, виявляючи це в намаганні домінувати над ним, в об'єктному відношенні, відчужені. Суб'єкт ускладненого спілкування демонструє неадекватну оцінку як власних можливостей, інтересів, потреб, так і можливостей інтересів, і потреб іншого таким чином викривлюючи реальність. В засобах взаємодії такої особи переважає поверховість, неадекватність, намагання дистанціюватися [3].

Стратегія міжособових відносин, на думку К.Хорні, руйнує спілкування в тому випадку, коли суб'єкт спілкування використовує її не гнучко, або переважає одна з можливих стратегій:

орієнтується виключно на людей (у спілкуванні максимальна залежність, інші використовуються виключно як засіб подолання самотності); дотримується виключно стратегії усамітнення (відсутній інтерес до іншого, переважає поверховість контактів, ігнорування інших); демонструє ворожу домінуючу стратегію (намагається контролювати інших та володарювати над ними). Отже, до ознак комунікативної дезадаптації можна віднести: незбалансованість структури особистості; нездатність долати кризи розвитку; зосередження на виборі однієї з можливих стратегій міжособових відносин; деструктивний характер намагань домінувати; вибір стилю життя, що характеризується низьким соціальним інтересом та деформаціями у взаємодії.

Сприйняття самого себе при комунікативній дезадаптації характеризується постійним відчуттям усвідомленої або неусвідомленої загрози з боку актуальних переживань та дійсності. Тому з метою збереження цілісності власного «Я» особа використовує механізми захисту, що перетворюються у ведучі способи реагування на інформацію про себе і порушують процеси спілкування та взаєморозуміння. При взаємодії з іншими такі суб'єкти будуть сприймати все в тій формі, яка найліпшим чином співвідноситься з їх Я-структурою, ігноруючи реальний сенс того, що відбувається. Заперечення негативного, фруструючого досвіду призводить до руйнації контактів із партнерами. Зовнішня мотивація схвалення, досягнень превалює над внутрішньою потребою збереження унікальності самого себе та іншого. Зв'язок з іншими не задовольняє базову потребу в підтвердженні себе в іншому. Непідтвердженість розвиває в суб'єкті недовіру, прискіпливість, емоційну скутість, неадекватність сприйняття та розуміння інших, знижує здатність прогнозувати події, стимулює непослідовність та неоднозначність вчинків. Комунікативна дезадаптація провокує переважно маніпулятивний, авторитарний та монологічний типи спрямованості спілкування. Поява ускладнень з незначними психологічними наслідками обумовлена співвідношенням бажань, умінь та можливостей спілкуватися, що властиві суб'єкту спілкування. В одному випадку людина бажає спілкуватися, має таку можливість, але не має достатнього обсягу вмінь та навичок спілкування. Найчастішими проявами в цьому випадку будуть невихованість, безсоромність, егоцентризм, що призводять до відсторонення від спілкування. В іншому випадку особа має навички спілкування, має можливість, але не бажає спілкуватися. В цьому випадку мова йде про глибоку інтровертованість, самодостатність та відсутність мотивації до спілкування. Непро-

дуктивний стиль спілкування, як показник дезадаптації, базується на ригідних особистісних установках : знецінення самого себе; недовіра до людей і світу в цілому ; фаталізація самотності; переважаюча позиція «жертви». Співбесіднику притаманні невміння аргументувати свої зауваження, підтримувати контакт та своєчасно виходити з нього, намагання більше говорити, ніж слухати, перебивати співбесідника в розмові, використовувати захисно-унікаючий, агресивно-знецінюючий, контролюючий стилі спілкування, або зосереджуватися на формально ввічливому дистанціюванні при взаємодії.

Соціально – ціннісна адаптація припадає на час навчання у ВНЗ і відноситься до другого періоду юності, який вирізняється складністю становлення особистісних якостей. Цей процес детально проаналізований в роботах Б.Г.Ананьєва, І.Г.Кона, В.Г.Лисовського, З.Ф.Єсарева та ін. Характерною рисою морального розвитку в цьому віці є формування свідомих мотивів поведінки. Підвищується інтерес до моральних потреб таких як мета, сенс життя, обов'язок, дружба. Однак здатність людини до свідомої регуляції власної поведінки в 17 – 19 років розвинута не в повному обсязі. Характерні немотивований ризик, невміння передбачати наслідки власних вчинків, які ґрунтуються на не завжди пристойних мотивах.

Юність – пора самоаналізу та самооцінок. Самооцінка здійснюється шляхом порівняння ідеального «Я» з реальним. Але ідеальне «Я» ще не достатньо вивірене і може бути випадковим, а реальне «Я» ще не достатньо оцінене особистістю. Це об'єктивне протиріччя в розвитку особистості молодої людини може викликати в неї внутрішню невпевненість у собі та супроводжуватися іноді зовнішньою агресією, відчуженістю.

Юнацький вік, за Еріксоном, ґрунтується навколо кризи ідентичності, що складається з серії соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікацій та самовизначень. Якщо юнаку не вдається визначитись з цими завданнями, у нього формується неадекватна ідентичність, подальший розвиток якої може проходити за такими напрямками: 1) відсторонення від психологічної інтимності, уникання близьких міжособових відносин; 2) неадекватне сприймання часу, нездатність будувати життєві плани, страх змін та дорослості; 3) нівелювання продуктивних, творчих здібностей, невміння мобілізувати власні внутрішні ресурси та зосередитися на головній діяльності; 4) формування «негативної ідентичності», відмова від самовизначення та вибір негативних прикладів наслідування.

В соціально – психологічному аспекті студентство, порівняно з іншими групами населення, відрізняється вищим освітнім рівнем, активною пізнавальною мотивацією. В той же час студентство – соціальна група, що характеризується найвищою соціальною активністю та достатньо гармонійним балансом інтелектуальної та соціальної зрілості.

Соціальна адаптація, на думку Джеймса Маршала проходить наступні етапи:

1. «Невизначена, відсторонена ідентичність», яка характеризується тим, що в особистості ще не сформовані чіткі переконання, не визначений напрям професійної спрямованості і не реалізується криза ідентичності.

2. Дострокова, передчасна ідентифікація, що має місце, коли особистість підключається до відповідної системи відносин, але зробила це не самостійно, а на засадах чужої точки зору, наслідуючи авторитетний для неї приклад.

3. Етап «мораторія». Характеризується тим, що особистість знаходиться в процесі нормативної кризи самовизначення, обираючи з численних варіантів розвитку той єдиний, який може вважати власним.

4. Досягнення зрілої ідентичності. Визначається показниками завершення кризи і переходом особистості до пошуку себе в практичній самореалізації.

Молоді люди з низькою самоповагою особливо чутливі до всього, що стосується їх самооцінки. Вони хворобливо реагують на критику, сміх, покарання. Більше за інших їх турбує негативна думка про них оточуючих. Викликають занепокоєння труднощі в навчальному процесі, що пов'язані з певними особистісними недоліками. Характерологічним наслідком стає сором'язливість, схильність до психологічної ізоляції, відходу від дійсності у світ мрій, при цьому цей світ мрій здебільшого не добровільний. Чим нижчий рівень самоповаги особистості, тим більше страждань від самотності.

Період навчання у ВНЗ – це важливий період соціалізації людини. Під соціалізацією розуміють процес формування особистості в певних соціальних умовах, засвоєння людиною соціального досвіду, під час якого вона перетворює цей досвід у власні цінності та орієнтації, вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми і шаблони, які прийняті в даній групі і суспільстві.

В студентському віці задіяні всі механізми соціалізації: засвоєння соціальної ролі студента; підготовка до статусу фахівця; механізми наслідування; механізми впливу з боку викладача та

студентської групи; явища навіювання та конформізму. В цьому процесі індивід відіграє активну роль, оскільки самостійно обирає певний ідеал та наслідує його. Студентському віку притаманне намагання самостійно визначатися та обирати той чи інший життєвий стиль діяльності чи поведінки. Отже, навчально-виховний процес у ВНЗ стає впливовим соціалізуючим фактором і середовищем на цьому етапі розвитку особистості [6].

Найбільші зміни в розвитку особистості студента відбуваються під впливом тих факторів та умов, що виникають у провідних видах сумісної діяльності. А головною формою сумісної діяльності в системі професійної освіти є навчання і те, в яких формах протікає навчальна діяльність студентів, визначає їх загальне, соціальне та професійне становлення. Комфортне положення студента в оточуючому середовищі, в студентській групі сприяє позитивному професійному становленню. В разі необхідності викладач може допомогти створити таку ситуацію, в якій би студент виглядав максимально переконливо і отримав позитивну оцінку оточуючих, яка поліпшить його психологічний стан і створить більше перспектив самореалізації. Отже, основна задача виховання у вузі полягає у створенні сприятливих можливостей для самовиховання особистості шляхом реалізації її можливостей, спонукання до власних виборів та відповідальності за їх наслідки.

Один із чинників соціалізації є студентське середовище, особливості студентської групи, до якої входить студент, та особливості інших референтних груп. Поведінка людини в групі має свою специфіку, відмінну від індивідуальної поведінки. В ній проходить процес уніфікації особистісних якостей, засвоєння стереотипів людської поведінки.

Кожна людина по-різному входить у групу і соціалізується в ній. Залежить це від багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників: складу групи, її спрямованості, часу перебування індивіда в ній, індивідуальних особливостей об'єднаних у ній осіб. Процес входження індивіда у відносно стабільне середовище, розвиток і становлення в ньому, на думку А.Петровського, охоплює такі фази:

1. Фаза адаптації. У цей період особистість, перед тим як проявити свою індивідуальність, активно засвоює норми і цінності, що існують у групі. У неї виникає об'єктивно необхідність «бути такою, як усі», що досягається за рахунок деякого уподібнення з іншими особами групи. Внаслідок неможливості подолання труднощів адаптаційного періоду (деадаптація) можуть проявитися якості конформності, невпевненості, залежності.

2. Фаза індивідуалізації. Вона пов'язана з максимальним намаганням індивіда виявити себе як особистість. Це відбувається за рахунок активного пошуку засобів та способів для виявлення своєї індивідуальності, її фіксації. Отже, процеси, властиві цій фазі, породжуються суперечностями між необхідністю «бути, як усі» і прагненням індивіда до максимальної персоналізації. Якщо на етапі індивідуалізації він не отримує підтримки, не відчуває взаєморозуміння (де індивідуалізація), це спричинює агресивність, негативізм тощо.

3. Фаза інтеграції. Передбачає формування в індивіда новоутворень особистості, які відповідають необхідності й потребі групового розвитку і власній потребі брати активну участь у житті спільноти. З одного боку, властиві цій фазі процеси детерміновані суперечністю між намаганнями індивіда бути ідеально представленим своїми особливостями в групі, а з другого – потребою і здатністю групи прийняти, схвалити та культивувати лише ті його індивідуальні властивості, що сприяють її розвитку і його як особистості.

Деіндивідуалізація як ознака дезадаптації може проявлятися в імпульсивній поведінці, зростаючій чуттєвості до зовнішніх впливів, підвищеній реактивності, нездатності керувати власною поведінкою, заниженій цікавості до оцінок інших людей, нездатності вдумливо оцінити та раціонально планувати поведінку.

Основою формування світогляду молоді людини є соціальні цінності – узагальнені уявлення про мету і норми поведінки. Ціннісні орієнтації студентства формуються в процесі соціалізації під час засвоєння нових знань і соціально-психологічного досвіду та виявляються у цілях, інтересах, переконаннях, спілкуванні і діяльності особистості. Реалізуються вони у процесі життєдіяльності та підтверджуються або відкидаються життєвим досвідом. На основі індивідуального досвіду, що є адекватною чи неадекватною умовою соціального середовища, конкретні ціннісні орієнтації або набувають особистісного сенсу, або витісняються як такі, що не забезпечують успішного функціонування особистості в соціумі. Зміни у суспільстві певним чином відображаються у свідомості молоді, зумовлюючи зміни в системі їх ціннісних орієнтацій. Чинники, які опосередковують вплив соціального середовища на формування та трансформацію ціннісних орієнтацій студентів досить різноманітні. Сформувавши свою ціннісну картину світу, людина зберігає її незмінною впродовж усього життя. Формується вона переважно на етапі соціалізації індивіда, що передреє періоду зрілості. Надалі сис-

тема цінностей людини змінюється лише в кризові періоди. Це стосується, здебільшого, структури цінностей і відображає зміни пріоритетів, внаслідок чого одні цінності стають більш значущими, інші – поступаються місцем. У суспільствах, що трансформуються, це не спрацьовує, оскільки суттєві зрушення у суспільній системі цінностей породжують для більшості людей нагальну потребу сприйняти нові орієнтири, перебудувати особистісну систему цінностей. Це безпосередньо стосується і студентства, яке намагається досягти взаєморозуміння у стосунках, керуючись принципами терпимості. Нині процес соціалізації молоді ускладнюється переоцінкою традицій, норм, цінностей. Якщо раніше молодь спиралася на досвід попередніх поколінь, то тепер їй доводиться творити новий соціальний досвід, покладаючись переважно на себе, що значною мірою зумовлює суперечливі тенденції у свідомості та поведінці.

Виховання інтересу до професії досягається у ВНЗ шляхом засвоєння вірного уявлення про суспільну значущість та зміст фахової діяльності, шляхом формування переконань у власній професійній придатності, розуміння необхідності оволодіння всіма дисциплінами, що закладені в навчальні програми, та намірів наслідувати прогресивний фаховий досвід постійним поповненням своїх знань. У процесі навчання основна увага приділяється інформаційній передачі нормативного набору знань, тобто відповідям на питання: «що?», «де?», «коли?». Незадовільно висвітлюється відповідь на питання «чому» (фундаментальність), «як» (сінергичність і методологія), «навіщо треба» і «що це дає» (цілепокладання та ефективність результату). Це є однією з причин того, що в процесі навчання думки студентів спрямовані на запам'ятовування, а не на роздуми, розуміння сутності, творчість. Норма і творчість в навчанні ілюструють єдність протилежностей, де нормативні знання слугують основою для творчого процесу. На жаль, стереотипи, підсилені диференціацією знань, призводять до протистояння між нормою та творчістю, в якому частіше перемагає норма та стандарти, але за результатами вони програють в ефективності і результативності. Нормується практично все: моделі спеціаліста, цілі та задачі освіти, навчальні плани та програми, що визначають зміст навчання, методики викладання, педагогічні принципи та прийоми, рекомендації до самостійної роботи. Про творчість багато говорять, але майже не дають їй проявитися, звертаючи увагу на «нормативні» знання (часто формально). По суті, напрацьовані стереотипи закріплюються нормативно. Однією з причин, що пояснює такий

стан речей, може бути те, що спеціалісти і викладачі ототожнюють себе зі «своїми» (часто достатньо вузькими) галузями знань, а вторгнення чужої, не власної, творчості сприймають як посягання на особистість, при цьому «власні» методи вважають універсальними для всіх і всього. В навчальній діяльності важливо, як викладачі і студенти розуміють власне «я можу» та «треба» і як професія співвідноситься з інтересами їх «я хочу». Необхідно зрозуміти, чим визначаються мотиви вчинків та діяльності, в тому числі і навчальної.

Викладач повинен коректувати зміст лекцій, занять і консультацій, враховуючи індивідуальні особливості студентів та спрямованість їх здібностей. Звісно, в групі це зробити не можна, але загальний настрій аудиторії визначити можна. Викладач повинен орієнтуватися в своїх аналогічних властивостях та особливостях, тобто, крім «своїх» навчальних дисциплін, володіти психолого-педагогічними знаннями, а викладачі фундаментальних кафедр повинні мати уяву про спеціальні дисципліни, щоб при нагоді використовувати приклади, орієнтуючись на весь спектр навчальної програми. Слід зважати на особистісні передумови обрання певної спеціальності та їх вплив на адаптаційні процеси.

Характеризуючи вибірково адаптацію ми маємо на увазі стани адекватної мобілізації, тобто такі, які підвищують адаптаційні здібності особистості. Їх вирізняє висока узгодженість всіх рівнів і компонентів проявів. Особа, що переживає подібні стани, спокійна та впевнена в собі. Мотив досягнення мети та завершення діяльності домінує над мотивом самозбереження, що сприяє утриманню високої точності та швидкості дій і орієнтацій у середовищі. Саме на фоні такого стану розкривається творчий потенціал особистості. Стереотипні, жорстко закріплені реакції та дії доповнюються або замінюються діями, що ґрунтуються на вірогідному прогнозуванні та евристичних рішеннях. В результаті відбувається модифікація або заміна алгоритмів діяльності. Стан адекватної мобілізації не тільки створює умови для актуалізації і реалізації наявного адаптаційного потенціалу, але і сприяє його накопиченню. Стан адекватної мобілізації розширює діапазон стійкості людини відносно мінливості середовища.

Про вибірково адаптацію ми можемо говорити у випадку, коли професійна діяльність співпадає з індивідуальним стилем діяльності особистості.

Професійне самовизначення – це спосіб оптимізації людини і професії «зверху», через зміну інтересів і мотивів. Інший шлях

йде від індивідних, формально-динамічних характеристик і представляє собою формування індивідуального стилю діяльності. Індивідуальний стиль діяльності – це стійка система прийомів і способів діяльності, що обумовлена особистісними якостями і є засобом ефективного пристосування до об'єктивних обставин. Це фенотипічна (прижиттєве надбання) якість, що виникає на основі властивостей нервової системи у відповідь на вимоги типів діяльності, звичних для суб'єкта; таким чином, індивідуальний стиль діяльності розглядається як інтегральний ефект взаємодії людини і середовища. В структуру індивідуального стилю діяльності входять: 1) типологічні властивості нервової системи (особливості, що сприяють успіху в даному виді діяльності, і особливості, що їй перешкоджають); 2) якості, які людина напручує під час стихійних або усвідомлюваних пошуків (особливості компенсаторного значення, особливості пристосування)[5].

Індивідуальний стиль діяльності за своїм змістом є засобом вирівнювання результатів людей з різними типологічними властивостями. Але індивідуальний стиль діяльності компенсує не все. Темп, чисельність подразників, їх інтенсивність обмежують досягнення. Якщо діяльність сильно залежить від лабільності нервової системи по збудженню, то можливості індивідуального стилю діяльності незначні. Щодо інтелектуальної діяльності, то на, думку М.С.Лейтеса, вона складається з таких якостей як активність, саморегуляція, що проявляються в розумовій працездатності, швидкості та сталості розумової діяльності, стилі занять та відпочинку, тобто може варіювати достатньо сильно. Отже, про межі досягнень можна говорити відносно до тих видів діяльності, які базуються на нормі реакції генотипу і тісно пов'язані з властивостями нервової системи. Якщо діяльність основана на фенотипічних якостях, то можливостей компенсації значно більше [2].

Навчальна діяльність передбачає великий обсяг спілкування, і вибіркова адаптація в її контексті буде пов'язана з такою генотипічною засадою, як екстраверсія-інтроверсія. Екстраверсія-інтроверсія виявляють відношення свідомості до об'єктів, незалежно від того, у внутрішньому чи у зовнішньому оточуючому людину світі вони знаходяться. Інтроверти переважно спрямовані на власні суб'єктивні стани і оцінюють світ за своїми враженнями та умовиводами, стримані, схильні до самозанурення, як правило, мають достатньо розвинену психологічну інтуїцію. Екстраверти навпаки, спрямовані на зовні, орієнтовані на об'єктивність, спостережливі, отримують наснагу з навколишніх подій і не переважтують себе рефлексією. У екстравертів

менше здібностей до сприйняття природного ходу життя, яке часто дарує їм несподіванки. Однак, не можна стверджувати, що інтроверти менш схильні до спілкування, ніж екстраверти, мова йде лише про різні форми спілкування. І ця форма може співпадати, або неспівпадати з потребами професійної діяльності. К.Г.Юнг вважав, що для психологічної сумісності різних людей в процесі спільної діяльності раціонально сприяти тому, щоб інтровертованість однієї людини врівноважувалася екстравертованістю іншої.

Висновки. На адаптаційний процес впливає засвоєння студентом професійної ролі. Прийняття ролі супроводжується процесом засвоєння нових функцій, опрацюванням певних позицій, стилю поведінки та спілкування. Розуміння та прийняття нової ролі – достатньо складна справа для особистості і потребує напруження розумових та моральних сил, внутрішньої перебудови, усвідомлення свого нового положення. В цей момент для особистості важливі знання про себе, знання власного психологічного портрета, вміння використовувати свої позитиви та нівелювати негативні прояви. Наступний етап – виконання цієї ролі, що передбачає дві сторони: поведінку людини, що виконує роль, і її оцінка. Соціально-психологічна компетентність попереджує деформацію «Я» і тому позитивно впливає на адекватність картини світу, самооцінку, регуляцію професійної діяльності особистості.

В підсумку хочеться зазначити важливість подальшого вивчення впливів адаптаційних та дезадаптаційних процесів на формування майбутніх спеціалістів різноманітних напрямків та прийняття їх до уваги професорсько – викладацьким складом вищих навчальних закладів з метою поліпшення якості освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: Навч. посібник / Н.П. Волкова. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.
2. Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы / Е.А. Климов. – Казань, 1969.
3. Лабунская В.А. Психология затрудненного общения / В.А. Лабунская и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 288 с.
4. Корольчук М.С. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / М.С. Корольчук. – К.: Фірма «ІНКОС», 2002 – 272 с.

5. Нартова-Богавер С.К. Дифференциальная психология / С.К. Нартова-Богавер. – М.: Фланта, Московський психосоціальний інститут, 2006. – 280 с.
6. Орбан-Лебрик Л.Е. Соціальна психологія: Посібник / Л.Е.Орбан-Лебрик. – К.: Академвидав, 2003. – 448 с.
7. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология / Л.Д.Столяренко. – Ростов: Феникс, 2003. – 544 с.
8. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. посібник / З.І.Слєпкань. – К.: Вища школа, 2005. – 239 с.
9. Психология: учеб. / Ред. А.А. Крылова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 752 с.
10. Теплов Б.М. Типологические свойства нервной системы и их значение для психологии/ Б.М. Теплов. – М., 1962.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Volkova N.P. Profesijno-pedagogichna komunikacija: Navch. posibnyk/ N.P. Volkova. – K.: VC «Akademija», 2006. – 256 s.
2. Klymov E.A. Individual'nyj stil' deyatel'nosti v zavisimosti ot tipologicheskikh svoistv nervnoi sistemy / E.A. Klymov. – Kazan', 1969.
3. Labunskaja V.A. Psychologyja zatrudnennogo obshhenija / V.A. Labunskaja y dr. – M.: Yzdatel'skyj centr «Akademyja», 2001. – 288 s.
4. Korol'chuk M.S. Psychologichne zabezpechennja psihichnogo i fizychnogo zdorov'ja/ M.S.Korol'chuk. – K.: Firma «INKOS», 2002. – 272 s.
5. Nartova-Bogaver S.K. Dyferencyal'naja psychologyja/ S.K. Nartova-Bogaver. – M.: Flinta, Moskovs'kyj psyho-socyal'nyj instytut, 2006. – 280 s.
6. Orban-Lebryk L.E. Social'na psychologyja: Posibnyk/ L.E. Orban-Lebryk. – K.: Akademvydav, 2003. – 448 s.
7. Stoljarenko L.D. Pedagogycheskaja psychologyja/ L.D. Stoljarenko. – Rostov: «Fenyks», 2003. – 544 s.
8. Slepkan'Z.I. Naukovi zasady pedagogichnogo procesu u vyshhij shkoli: Navch. Posibnyk/ Z.I.Slepkan'. – K.: Vyshha shkola, 2005. – 239 s.
9. Psychologyja: ucheb. Red. A.A. Krylova – M.: TK Velby, Izd-vo Prospekt, 2005 – 752 s.
10. Teplov B.M. Typologycheskye svojstva nervnoj systemy i ih znachenye dlja psychologyu/ B.M. Teplov. – M., 1962.

A.A. Malitskyi. The social and psychological adaptation of students to the conditions of the professional education. The article focuses on the actual problem of the social and psychological adaptation of students to the conditions of the professional education. The author analyzes different aspects of this multisided personality process. Different kinds of adaptation, their influence on the process of the future acquisition of the social role are examined.

In the article, the review of the modern approaches to the study of adaptive abilities of a person and prevention of negative aspects is given. Much attention is drawn to the individuality of the adaptive processes, their strong bonds with a person's genotype.

The influence of the social and psychological adaptation on the formation of the motivations of occupation acquisition and the realization of the tasks of forming the professional qualifications are stated.

The possibilities of the removal of deindividuation and disadaptation in the educational process are revealed. The ways of overcoming the difficulties of the professional formation are suggested.

Key words: adaptive process, personality adaptation, communicative adaptation, socio-value adaptation, selective adaptation, deindividuation adaptation, disadaptation.

Отримано: 14.01.2014 р.

УДК 159.923

А.В. Маричева

ДИСКУРСИВНІ АСПЕКТИ КОНСТИТУИРОВАНИЯ СУБ'ЄКТНОСТІ ЛИЧНОСТІ

А.В.Маричева. Дискурсивні аспекти конституювання суб'єктності особистості. Вивчити проблеми суб'єктності не можна без дослідження несвідомих механізмів її формування та дискурсивних особливостей її самовираження. Психолінгвістика та її методи показує, яким чином форма вираження спотворює те, що виражається та задає специфічний аспект сенсу. Події, які складають досвід, в практиці психотерапії виявляються ефектом сенсу, що виникає в людини у проблемній ситуації та який фіксується у використовуваних суб'єктом мовних формах. Сингулярна подія носить характер нонсенсу, завдяки якому здійснюється